

▲ Bab al-Nasr – „Brama Zwycięstwa” (z lewej) u schyłku XIX w., wg G. Ebers, *Aegypten in Bild und Wort*

Mirosław Barwik

„Fort Sułkowskiego” w Kairze

Na początku lipca 1798 r. francuska armia ekspedycyjna pod wodzą gen. Bonaparte'go wylądowała w Aleksandrii. Po kilkunastu dniach uciążliwego marszu w gorącym słońcu egipskiego lata żołnierze ujrzeni w oddali wyniosłe minarety Kairu. W bitwie stoczonej u bram miasta, która przeszła do historii jako bitwa pod piramidami, siły egipskich Mameluków zostały rozbite. Bonaparte wkroczył triumfalnie do miasta, przystępując natychmiast do gruntownej reformy życia społecznego i gospodarczego podbitego kraju.

Choć w swych proklamacjach Bonaparte przedstawiał się jako obrońca islamu, Francuzi nie znaleźli poparcia wśród miejscowej ludności. Zewsząd otaczała ich niechęć, a nawet otwarta wrogość ze strony mieszkańców okupowanego kraju. W rozlicznych potyczkach armia francuska ponosiła wciąż dotkliwe straty. 21 października 1798 r. wybuchło w Kairze powstanie ludności, któ-

re – choć zduszone po dwóch dniach – pociągnęło za sobą wiele ofiar. W trakcie walk zginął gen. Dupuy. Śmierć na ulicach Kairu poniósł też legendarny adiutant Bonaparte'go – Józef Sułkowski, wysłany z oddziałem kawalerii na rozpoznanie. Zginął w pobliżu Bab al-Nasr, „Bramy Zwycięstwa”, stanowiącej fragment fortyfikacji fatymidzkiego Kairu, wykorzystywanych później przez okupacyjne wojska francuskie¹.

Szczególnym jednak trafem z imieniem tego utalentowanego żołnierza, otoczonego nimbem legend, łączy się meczet znajdujący się w kairskiej dzielnicy Husajnija, zwany „fortem Sułkowskiego”. Wkrótce po tym, gdy położono kres rozruchom w Kairze, meczet ów zamieniono na fortecę (listopad/grudzień 1798 r.), w której stacjonował francuski garnizon. Dla uczczenia pamięci Sułkowskiego fort nazwano jego imieniem². Wtedy to umieszczono na nim dzie-

ła, zaś minaret wykorzystywano jako forteczną wieżę. We wnętrzu meczetu, w miejscu, gdzie niegdyś odbywały się modły pobożnych muzułmanów, zlokalizowano koszary.

Meczet, który w okresie egipskiej wyprawy Bonaparte'go od dawna był już opuszczony, wzniesiony został pięć wieków wcześniej przez Az-Zahira Bajbarsa (1260–1277), legendarnego sultana, który doszedł do władzy w okolicznościach równie dramatycznych, jak wydarzenia owej jesieni 1798 r.

Zimą 1258 r. Hulagu, wnuk Czyngis-chana, wkroczył do Bagdadu, kładąc kres kalifatowi Abbasydów. Dwa lata później wojska mongolskie dotarły do Syrii, odnosząc sukcesy, które zaniepokoiły mameluckich³ sultanów Egiptu. Zwycięski pochód Mongołów powstrzymany został jednak przez wojska egipskie pod wodzą sultana Kutuz. W krwawej bitwie pod Ajn Dżalut („Źródło Goliata”), w dolinie Jezreel w Palestynie, stoczo-

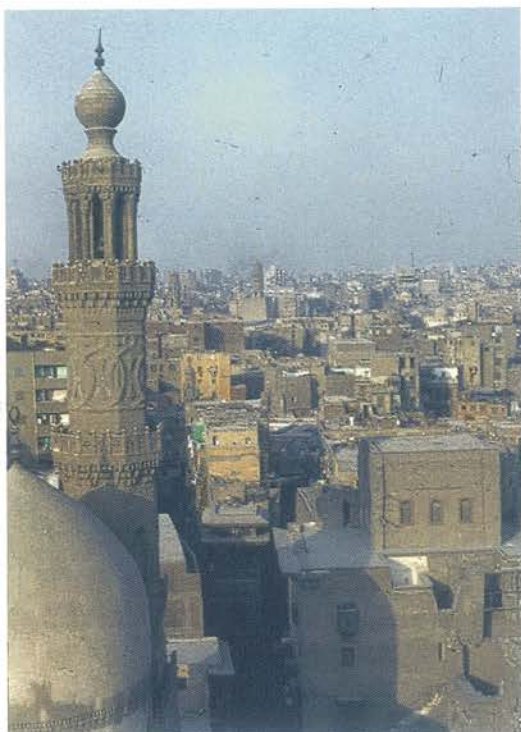

▲ Meczet sultana Bajbarsa – tzw. Fort Sulkowskiego. Fasada pn.-zach. z głównym wejściem i wznoszącym się ponad nim fragmentarycznie zachowanym minaretem (nie zachowanym do dzisiaj). Stan z 1800 r., wg *Description de l'Égypte*

nej we wrześniu 1260 r., Mamelucy rozgromili wojska mongolskie dowodzone przez Kitbugę, powstrzymując tym samym ekspansję mongolską na tym obszarze i chroniąc Egipt przed groźbą inwazji. Zwycięskiemu sultanowi niedługo dane było cieszyć się owocami zwycięstwa. Kilka tygodni po bitwie, w drodze powrotnej do Egiptu został zamordowany w wyniku spisku uknutego przez oficerów z jego najbliższego otoczenia. W trakcie polowania na pustyni został obezwładniony przez jednego ze spiskowców i zabity ciosem szabli zadany w plecy. Jego zabójca, emir Bajbars, bezzwłocznie udał się do namiotu sultańskiego, gdzie za zgodą najwyższych dowódców zasiadł na tronie sultana. Jego droga do najwyższej władzy wiodła ze stepów Kipczaku, skąd pochodził, przez targ niewolników w syryjskiej Hamie, gdzie zakupiony został do mamelukiej gwardii sultańskiej. Odnajdując się potężną budową i nieomylnym instynktem politycznym, piął się po szczeblach kariery wojskowej, by w końcu

▼ Stare miasto w Kairze. Widok z minaretu meczetu sultana Kalauna. Fot. M. Barwik

zdołać sławę najlepszego dowódcy w armii Mameluków. Afront, jakiego doznał ze strony zamordowanego sultana, gdy ten odmówił mu przyznania godności namiestnika Aleppo, zdecydował o tym, że zawiązał spisek skierowany przeciwko Kutuzowi.

Nowy sultan był nie tylko wielkim wojownikiem, który znacznie ograniczył posiadłości krzyżowców w Palestynie, ale zasłynął również jako niestrudzony budowniczy. Wzniósł liczne budowle w Egipcie, zaś w Syrii i Palestynie odbudowywał fortece, stanowiące oparcie dla jego działań wojskowych na tym terenie. Na wielu wzniesionych bądź odnowionych przez niego budowlach do dzisiaj zobaczyć można jego znak, przedstawiający dwie zwrócone ku sobie pantery, co stanowi aluzję do jego imienia Bajbars, które w języku tureckim oznacza właśnie panterę.

W styczniu 1267 r. Bajbars zdecydował o budowie meczetu w Kairze. Posłał wówczas swoich wysłanników, aby znaleźli odpowiednie miejsce pod budowę. Wpadł jednak w furję, gdy ci poinformowali go, że najlepszym miejscem byłoby obozowisko wielbłądów znajdujące się na przedmieściach. Zdecydował wówczas, że meczet stanie na należących do niego terenach do gry w polo. Niezwłocznie wytyczono plany przyszłej budowli, zaś sam sultan przekazał budowniczym instrukcje na temat jej przyszłego wyglądu. Prace budowlane rozpoczęto jednak dopiero rok później. Bajbars zdobył wówczas Jaffę, miasto krzyżowców położone na wybrzeżu Palestyny. Sultań rozkazał, by drewno i marmur, pochodzące z budowli złupionego miasta, wykorzystane zostały przy budowie jego meczetu w Kairze. Zgodnie z jego wolą, surowce – tak cenne w Egipcie pozbawionym zasobów drewna – przewieziono statkami. Nie poprzestał jednak na tym. Kamienne kolumny, na których miały się wesprzeć portyki, zagrabiono z wcześniejszych budowli z całego Egiptu. Arabski historyk Maqrizi odnotował, że we

wrześniu 1268 r. sultan osobiście dokonał inspekcji prac budowlanych na terenie meczetu, zaś w maju 1270 r. budowa została zakończona. Był to imponujący obiekt. Wzniesiony na planie zbliżonym do kwadratu o boku niewiele przekraczającym 100 m, z trzema monumentalnymi bramami i wspianymi portykami we wnętrzu, był bez wątpienia jednym z najznakomitszych dzieł architektury muzułmańskiego Kairu. Mury meczetu wznosiły się na wysokość 10 m, a w ich górnej części umieszczone były otwory okienne z ozdobnymi stiukowymi kratami. Surowa w swym wyrazie forma architektoniczna i oszczędna ornamentyka, ograniczająca się zasadniczo do fryzów, na które składają się inskrypcje zapisane w ozdobnym piśmie kuficznym, do dzisiaj robią duże wrażenie na zwiedzających.

Meczet, przekształcony przez Francuzów w fortecę, również w następnych latach miał pełnić funkcje wojskowe. Za panowania Muhammada Alego (1805–1848) na terenie meczetu zorganizowano wojskową piekarnię, zaś w okresie dominacji brytyjskiej znajdował się tam skład żywności. W późniejszym okresie dziedziniec meczetu funkcjonował jako ogród dla dzieci.

Do dzisiaj meczet Az-Zahira Bajbarsa prezentuje się okazale, choć utracił wiele ze swej dawnej świetności. Oczom współczesnego wędrowca budowla ta w istocie jawi się bardziej jako forteca aniżeli meczet. Brak minaretu, który niegdyś wznosił się nad głównym wejściem do meczetu, bez wątpienia potęguje to wrażenie. ❖

Przypisy:

¹ Jak głoszają inskrypcje pozostawione przez stacjonujących tu Francuzów, brama nosiła wówczas nazwę „Tour Courbini”.

² Inną z fortyfikacji ochrzczono nazwiskiem gen. Dupuy.

³ Mamelucy (z arab. mamlūk „niewolnik”) byli niewolnikami, głównie tureckiego i kaukaskiego pochodzenia, tworzącymi gwardię sultanów Egiptu. W okresie od poł. XIII w. do podboju tureckiego (1517 r.) rekrutowali się spośród nich sultani.

summary

page 3 *Devastation of Buddha's status in Bamjan – crime against culture*

Fanatic talibs have devastated two Buddha's statues height 53 and 35 metres in Bamjan in Afghanistan. The only trace of their existence are two empty niches in a rock. Public opinion, international organisations of cultural values protection are shocked. The UNESCO's Director General, Koichiro Matsuura has determined this deed as a crime against culture.

page 5 *Lost banner of the Nadwiślańscy lancers regiment*

The circumstances of the banner's losing by the regiment are not typical: the regiment sign hidden in one of the wagons had occasionally got into the enemy's hands. It took place during Napoleon's wars in 1809 during the regiment's fights in Spain. Now the pennon is kept as spoils of war in Seville cathedral. The author suggests undertaking tries to regain a banner occasionally (not in a fight !)

page 8 *Tintoretto*

Two paintings by Domenico Tintoretto were found which were stolen seven years ago from church in Tarnogród. They were painted in Italian's master workshop for a collegiate church in Zamość to the order of the chancellor and crown's great commander-in-chief, Jan Zamoyski, later they were carried over to the parish church in Tarnogród in 1783. A work of the famous Venice artist was discovered after removing all layers of paint during conservation works in 1962.

page 10 *Falsifications of the art works. Undervalued problem of the market*

The author – analysing problem of the art works' falsification – distinguishes two stages of the falsifications actions: the first – including work over the false piece of art and conscious entering the market with such item, where the originator knows that this piece of art is not the one it pretends, and the second one - involving some subjects (firms, auction houses) into trade with the prepared earlier false piece of art.

page 12 *In Orava*

The author describes an original style of folk buildings on the area of Poland's Orava – land that is spreading between Tatra and Beskidy mountains. The oldest cottages met in Orava come from the end of XVIII century. During this time a very original type of cottages came into being – with applied house attic, available from the outside arcade.

page 15 *Francesco Nullo's monument from Frascati street in Warsaw*

The author describes conservation works done for the monument of the heroic Italian, participant of January 1863 uprising, that was killed in the battle of Krzykawka.

page 20 *How to insure cultural values*

The aim of insurance agreement is to compensate in a financial form the complete or partial loss born in case of a disaster or crime action of a man. It is extremely difficult with regard to the cultural values – the insurance of such exceeds often the financial abilities of sponsors of even the state. The author pays attention to the specifics of the palaces and castles, with their collections insurance, also sacral objects, private collections and also presents some insurance companies.

page 24 *Lvov's collections (X)*

The Baworowski's Library and Museum. Gallery of Miączyński-Dzieduszyccy and also some other Lvov's collections'.

The next fragment of the cycle. The author describes the Borowscy collection – library with its between war period having 40 000 volumes, and also the museum sections – paintings, furniture, weapon, clocks, etc. Also the private gallery of Miączyński-Dzieduszyccy – painting section, collection of historic relics of the past are mentioned.

page 26 *Unexpected return of Jerzy Kossak's painting*

Painting presenting a scene of Napoleon's retreat from Moscow, painted in 1927, was returned to National Museum in Kraków by an older man, German, who as a young man was stationed nearby Kraków, and took this painting "as a souvenir".

page 28 *Prof. Bohdan Marconi notes*

Notes kept at the Special Collection of the Art Institute of the Poland's Academy of Science. The professor (1894–1975) was describing conserved by him paintings, sometimes he was redrawing the signatures. Due to many of those works were lost during the war – his notes are very valuable sources for historic of art and monument's conservators.

page 30 *"Sulkowski's fort" in Cairo*

It is a history of a mosque erected in the second half of XIII century by Sultan Baybars. During Napoleon's campaign to Egypt, a Pole, Joseph Sulkowski – a legendary Bonaparte's aide-de-camp was killed in a street rioting. At the end of 1798 the French transformed the empty then mosque into a fortress. The fort was named then with Sulkowski's name to commemorate his memory.

Szukaj nas w Internecie: www.icons.pl

SERWIS
ZRABOWANYCH
DZIEŁ SZTUKI

Cenne
Bezcenne
Utracone

Katalog